

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 3.071.5/55(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.1>

А. С. Беніцький, кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету
внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ СЛОВ'ЯНОСЕРБІЇ

У роботі розглянуто питання адміністративно-територіальних перетворень у Слов'яносербії другої половини XVIII ст. Зазначено причини реорганізації поселених там гусарських полків і утворення з них Бахмутського гусарського полку. Проаналізовано процеси організації поселених пікінерних полків на Півдні України та ліквідацію через це Слобідського (Новослобідського) та Бахмутського козацьких полків. Звернено увагу на практику використання російськими урядовцями примусового залучення українського козацького населення до пікінерної служби. Досліджено роль поселених гусарських та пікінерних полків у Катерининській провінції при реалізації Російською імперією експансійної політики й захоплення нових земель у Північному Приазов'ї та Причорномор'ї.

Вивчено етапи реформування військово-адміністративного устрою в Слов'яносербії й поступовий перехід колишніх військових поселень під управління цивільних адміністрацій. Проте ці населені пункти ще довгий час йменували за назвами гусарських рот. Зазначено про свавілля слов'яносербських поміщиків, яке чинилось при заселенні земель, що були надані урядом на правах рангових дач.

Звернено увагу на вплив козацьких традицій та звичаїв при організації в колишніх військових поселеннях (ротах) Слов'яносербії цивільного управління та формування там місцевих органів влади, створення посад, зокрема виборних отаманів, сотських, десятників тощо. Завдяки активному залученню у другій половині XVIII ст. вихідців із Гетьманщини та Слобідської України до заселення земель у Слов'яносербії басейн річки Лугань було перетворено із безлюдного степу в обжитий край.

Згадано про приналежність колишніх слов'яносербських військових поселень до Бахмутського та Донецького повітів, а також про значимість селища Луганського заводу при визначенні у XIX ст. місця повітового центру в Слов'яносербському повіті.

Ключові слова: Слов'яносербія, поселені полки, адміністративна територія, військові поселення, повіт, управління, реформа, козацькі звичаї.

A. S. Benitskiy. Administrative and territorial organization of Slavic Serbia

The work examines the issue of administrative and territorial transformations in Slavic Serbia in the second half of the 18th century. The reasons for the reorganization of the hussar regiments settled there and the formation of the Bakhmut hussar regiment from them are indicated. The processes of organization of settled pike regiments in the South of Ukraine and the liquidation of the Slobidsky (Novoslobidsky) and Bakhmut Cossack regiments due to this have been analyzed. Attention is drawn to the practice of Russian government officials' use of the forced involvement of the Ukrainian Cossack population in pike service. The role of the hussar and pike regiments settled in the Katerynyn province during the implementation of the Russian Empire's expansion policy and the seizure of new lands in the Northern Azov and Black Sea regions was studied. The stages of reforming the military-administrative system in Slavic Serbia and the gradual transition of former military settlements under the control of civilian administrations are studied. However, these settlements were named after the hussar companies for a long time. It was mentioned about the arbitrariness of the Slavic-Serbian landowners, which was done when settling the lands that were granted by the government with the rights of rank dachas.

Attention is drawn to the influence of Cossack traditions and customs in the organization of civil administration in the former military settlements (companies) of Slavic Serbia and the formation of local authorities there, the creation of positions, in particular, elected chieftains, sotsky chiefs, destyniks, etc. Thanks to active involvement in the second half of the 18th century of natives of the Hetman region and Slobid Ukraine before settling lands in Slavic Serbia, the basin of the Luhan River was transformed from a deserted steppe into an inhabited region.

The affiliation of the former Slavic-Serbian military settlements to Bakhmut and Donetsk counties is mentioned, as well as the significance of the village of Luhansk Zavod when determining the location of the county center in the Slavic-Serbian county in the 19th century.

Key words: Slavic Serbia, settled regiments, administrative territory, military settlements, county, administration, reform, Cossack customs.

Постановка проблеми. Після російсько-турецької війни 1735–1739 рр. російський уряд усвідомлював, що для продовження своєї експансивної політики й відвойовування у Османській імперії нових територій у Північному Приазов'ї та Причорномор'ї кордони на Півдні України повинні бути захищеними. Стала очевидною необхідність утворення системи оборони на правобережжі Сіверського Дінця в районі Бахмутської фортеці, яка не входила до складу Української оборонної лінії.

Там, де планувалось у 1730–1740-х рр. будівництво східної ділянки Української оборонної лінії, у 1753 р. було утворено Слов'яносербію із поселеними гусарськими полками Шевича та Прерадовича. Протягом другої половини XVIII ст. на цій військово-адміністративній території урядом було проведено низку перетворень. Було організовано Бахмутський гусарський полк, який наприкінці 1770-х рр. ліквідували. Військове управління в Слов'яносербії було змінено на цивільне, а поселені полки, залучені для охорони кордонів, – реорганізовано. Усі ці процеси проходили через низку адміністративних реформуваль, що здійснювались Російською імперією з метою просування все далі на південь й захоплення нових територій.

У науковій літературі існують різні погляди щодо етапів зміни адміністративно-територіального устрою в Слов'яносербії. Серед дослідників немає єдності в питаннях відносно організації та ліквідації поселених гусарських та пікінерних полків на Півдні України у 1760–1780-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням територіальних реформуваль Слов'яносербії, а також земель, які у другій половині XVIII ст. – у XIX ст. входили до складу Бахмутського, Донецького та Слов'яносербського повітів, приділяли увагу такі автори, як: В.І. Подов, М.М. Ломако, В.О. Пірко, О.С. Панкєєв, Н.Д. Полонська-Василенко, С.В. Кульчицький, Л.Д. Якубова, В.С. Курило та ін. Серед них існують різні погляди щодо організації військових поселень у цій місцевості і створенні у землях Слов'яносербії поселених гусарських полків тощо.

Мета статті. Проаналізувати причини, які спонукали російський уряд проводити адміністративно-територіальні реформи у другій половині XVIII ст. в Степовій Україні. Визначити етапи адміністративно-територіальних перетворень в Слов'яносербії. Розглянути роль поселених гусарських та пікінерних полків в організації охоронної служби в басейні Лугані. Визначити роль українських козацьких формувань при організації у 1760–1770-х рр. пікінерної служби на Півдні України. Встановити вплив козацьких традицій та звичаїв на формування органів управління в колишніх слов'яносербських військових поселеннях (ротах). Надати правову оцінку способів, які використовували слов'яносербські гусари для організації заселення своїх рангових дач.

Виклад основного матеріалу. У другій чверті першої половини XVIII ст. російські урядовці розглядали декілька проектів побудови оборонних ліній із фортецями на правобережжі Сіверського Дінця в басейні Лугані. Однак витратити кошти на добудову східної ділянки Української оборонної лінії уряд відмовився: «далее же Бахмута до Лугани, где по разсужденіямъ генералитетскимъ и военн. коллегіи дальней нужді не признано, той линии не делать...» [1, с. 55].

20 листопада 1752 р. було прийнято рішення щодо побудови нової системи оборони в басейні річки Лугань «... за Украинскою лінією, въ нужныхъ къ закрытію мѣстахъ ...» [2, с. 727], до якої повинні були бути залучені переселенці із Австрійської імперії та ін. 29 травня 1753 року була створена Слов'яносербія, що стала новою військово-адміністративною територією з певною автономією. У західній частині Слов'яносербії розміщувались роти полку Прерадовича, а в східній її частині – роти полку Шевича. У Бахмуті була розміщена Слов'яносербська поселенська комісія, яка займалась справами поселених гусарських полків. З думкою дослідників, які вважають, що Бахмутська фортеця входила до складу Слов'яносербії [3, с. 61] або була її центром [4, с. 42; 5, с. 2908], слід не погодитись, оскільки Бахмут ніколи не входив до її складу. Протягом XVIII століття Бахмутська фортеця відігравала ключову роль у експансійній політиці Російської імперії, яка організувала військові походи проти ногайців, кримських татар та турок для захоплення нових земель у Північному Приазов'ї та Причорномор'ї тощо.

Протягом існування гусарських полків Шевича та Прерадовича дислокація поселених рот на території Слов'яносербії змінювалася. Ці полки так і не були повністю укомплектовані, оскільки великої кількості бажаючих переселитись з Австрійської імперії до Російської імперії не було. 11 червня 1764 р. була утворена Катерининська провінція у складі Новоросійської губернії, під управління якої перейшли Українська оборонна лінія, Бахмутська фортеця, Слов'яносербія, Бахмутський кінний козацький полк та ін. [6, с. 796–798]. До складу Новоросійської губернії увійшла значна частина історичних земель війська Запорозького, Гетьманщини та Слобідської України. Найбільше постраждало населення Полтавського та Миргородських козацьких полків. «Головний командир» Новоросійської губернії генерал Мельгунов організував фактично примусове відчуження козацьких земель разом із слободами та хуторами й включення їх до складу новоутвореної губернії. З цього приводу гетьманська канцелярія зверталась із скаргами до сенату, але російський уряд не перешкоджав діям генерала Мельгунова щодо порушення козацьких вільностей та прав.

На території земель, що увійшли до складу Єлизаветградської та Катерининської провінції, протягом 1764–1767 рр. урядом було організовано пікінерні полки, основу яких складало українське козацьке населення. Дніпровський та Донецький пікінерні полки було утворено з козаків Полтавського, Миргородського та інших козацьких полків. Єлизаветградський пікінерний полк – з козаків реорганізованого Слобідського

(Новослобідського) козацького полку, а Луганський пікінерний полк – з козаків Бахмутського кінного козацького полку [7, с. 661; 8, с. 105]. Використання українського козацького населення для утворення пікінерних полків уряд продовжив і у 1770-х рр. після захоплення Російською імперією нових земель у Північному Приазов'ї та Причорномор'ї. 24 грудня 1776 р. із запорозьких козаків було організовано поселені Херсонській та Полтавській пікінерні полки: «... да вновь составить изъ бывшихъ Запорожцевъ два полка Полтавской и Херсонской» [9, с. 477].

Незважаючи на те, що в утвореній у 1764 р. Катерининській провінції більшість населення склали вихідці з Гетьманщини та Слобідської України, українське право (Литовський Статут, «Саксон» та «Порядок») для вирішення судових справ у ній не використовувалось. У сенатському указі від 21 лютого 1765 р. зазначалось: «изъ принадлежащихъ къ слободскимъ полкамъ, ... где только владельческіе черкасы въ техъ поселеніяхъ живутъ, ... всехъ присовокупить и утвердить подъ ведомство и право Екатеринбургской провинціи» [10, с. 52].

26 березня 1765 р. Бахмутська провінційна канцелярія була скасована після передачі провінції до складу Новоросійської губернії. При створенні цієї губернії виникла плутанина у підпорядкованості населених пунктів Півдня України. Так, наприклад, комендант Бахмутської фортеці вважав, що фортеця з гарнізоном перебуває у відомстві Новоросійської губернії, а Бахмутський повіт – у відомстві Воронізької губернії [11, с. 116]. Це було зумовлено тим, що у штатах Канцелярії новоутвореної губернії та підвідомчих їй провінціях не було конкретизації щодо підпорядкованості населених пунктів Бахмутського повіту. У другій половині 1760-х рр. було визначено територію Бахмутського повіту, яка включала поселення Луганського пікінерного полку, Бахмутського та Самарського гусарських полків, оселі бахмутських та торських солеварів та ін. Центром Бахмутського повіту була Бахмутська фортеця.

У 1764 р. була створена Комісія про поселення Новоросійської губернії Катерининської провінції із канцелярії Української ландміліції, яка була об'єднана з комісією однодвірців [12, с. 50]. Комісія займалась питаннями військових поселень новоутворених гусарських та пікінерних полків в Катерининській провінції. Після її скасування усі справи щодо управління на території військових поселень Бахмутського гусарського полку та інших містечок Слов'яносербії перейшли до провінціальної канцелярії, а на місцях – до сільських «канцелярій» – Зборних ізб.

У середині 1760-х рр. було здійснено реформування військових поселених полків, які розмішувались на Півдні України. Слов'яносербські гусарські полки Шевича та Прерадовича об'єднано в один гусарський полк, який отримав назву «Бахмутський». Проте помилково слід вважати позицію дослідників про те, що «у 1737 р. був створений Бахмутський гусарський полк ... У 1738 р. полк було перетворено на Волоський корпус князя Кантемира ...» [13, с. 28] або те, що Бахмутський гусарський полк був сформований із Луганського пікінерного полку [14, с. 315]. Хибною є також позиція авторів, які вважають, що при утворенні Бахмутського гусарського полку з полків І. Шевича та Р. Прерадовича до новоутвореного полку додавались пікінерні – Луганський, Донецький та Самарський [3, с. 69].

Слід зазначити, що Луганський та Донецький пікінерні полки ніяким чином не вплинули на формування Бахмутського гусарського полку, оскільки у 1760-х рр. вони формувались одночасно. Що стосується Самарського пікінерного полку, то такого взагалі ніколи не існувало. Був Самарський гусарський полк, реорганізований у 1765 р. із Молдавського гусарського полку. В середині 1765 р. до Катерининської провінції на поселення із Києва прибуло 1600 військових та їхніх родин із Молдавського гусарського полку [15, с. 50]. Частина особового складу цього полку перейшла на службу до поселеного Бахмутського гусарського полку, а їхні родини розселились в гусарських ротах (шанцях) Слов'яносербії. У Самарському гусарському полку залишилось лише 28 обер- та унтер-офіцерів та інших чинів, оскільки їм не знайшлося вакансій у Бахмутському гусарському полку [15, с. 51].

О.С. Панкеев пише, що у другій половині XVIII ст. «Єлизаветградська провінція поділялася на три частини: чорний (Херсонський) та жовтий (Луганський) гусарські полки та Єлизаветградський пікінерний полк» [16, с. 68]. Схожу позицію займають й інші автори, які заявляють про існування у ці часи Луганського гусарського полку [17, с. 178]. Однак слід зауважити, що Чорний та Жовтий гусарські полки були створені у 1764 р. із поселених гусарського полку Хорвата та Пандурського полку, що знаходились у Новій Сербії. Херсонського та Луганського гусарських полків ніколи не існувало.

У Доповіді про Українську оборонну лінію та Слов'яносербію від 11 червня 1764 р. рекомендувалось створити на новій оборонній ділянці від гирла річки Самара до гирла річки Луганчик 140 військових округів, із них 32 – для поселян. Вздовж лінії планувалось організувати сторожову та караульну службу й утворити в небезпечних місцях редути, а навколо слобод – вал та рів [6, с. 797]. У другій половині 1760-х рр. на території Слов'яносербії в басейні річки Лугань від Біхмуту до гирла Луганчика несли службу Бахмутський гусарський полк та Бахмутський кінний козацький полк, який вже наприкінці 1760-х рр. було реорганізовано в Луганський пікінерний полк. Назву «Луганський» Бахмутський козацький полк отримав за назвою місцевості, де він ніс службу – басейну річки Лугань. Найімовірніше, саме там повинні були бути розміщені військові поселення бахмутських козаків – луганських пікінерів, оскільки урядом планувалось поселити роти новоутворених пікінерних та гусарських полків в Катерининській провінції якнайближче до нової

оборонної лінії: «... роти повинні були селитися біля черти» [6, с. 797]. Слід зазначити, що при затвердженні 11 червня 1764 р. проєкта нової оборонної лінії урядовцями було взято за основу проєкт, підготовлений ще у 1743 р. генералом Дебрин'ї, у якому пропонувалось будувати оборонну лінію від гирла річки Самара до річки Лугань [18, с. 80–82].

Бахмутський гусарський полк налічував 16 рот, більшість з яких розміщувалась у колишніх ротах полків Шевича та Прерадовича, але ж нумерація їх була іншою. В документах військові поселення позначали номерами рот, а подекуди – назвами шанця. Іноді гусарські оселі йменували укріпленнями або окопами, зокрема: «Жовто-Ярський окоп», «Серебрянське укріплення» та ін. [19, с. 52, 62].

Після закінчення чергової російсько-турецької війни 1768–1775 рр. кордони Російської імперії просунулися далі на Південь. Було проведено реорганізацію військових поселених полків Єлизаветградської та Катерининської провінцій. У 1776 році Бахмутський гусарський полк було ліквідовано. Проте у 1777 р. ескадрони Бахмутського гусарського полку ще продовжували нести службу на Кубані. Після ліквідації Бахмутського гусарського полку частина його особового складу була направлена для формування нових гусарських полків. Так, із Бахмутського та інших гусарських полків було утворено поселений Слов'янський гусарський полк [9, с. 477]. Слід не погодитись із думками дослідників, які вважали, що Бахмутський гусарський полк існував ще на початку XIX століття. Так, С. Татарінов та В. Щербак у своїх працях зазначають: «Бахмутськими гусарами командували наприкінці XVIII ст. Вітгенштейн, Депрерадович, Багратіон, Кекуатов. Полк на чолі з Л.І. Депрерадовичем взяв участь у заколоті 1 березня 1801 р., коли вбили Павла Першого» [14, с. 315].

Після ліквідації військово-адміністративного устрою в Слов'яносербії найменування військових поселень почало змінюватись. Замість номерів рот населені пункти отримували назви. Деякі з колишніх військових поселень йменували за назвою місцевості, зокрема: 9-та рота стала сел. Жовтим, за назвою Жовтого Яру; 6-та рота – сел. Кримським, за назвою місцевості Кримська Яма. Деякі роти отримували іменування за назвами місцевих церков: 14-та рота стала сел. Троїцьке, на честь церкви Святої Трійці, 13-рота стала сел. Іванівське (Калинове), на честь церкви Предтечі та Хрестителя Господнього Іоанна. У документах другої половини XVIII ст. та у XIX ст. слов'яносербські поселення називалися за нумерацією рот, а подекуди залишався префікс «шанець», наприклад: Іванівський шанець, Серебрянський шанець тощо. До 1870 р. с. Калинове ще йменувалось 13-ю ротою, а с. Луганське до 1922 р. – 15-ю ротою [20, с. 90, 292]. Цікаво зазначити, що картографи навіть на початку XX ст. відмічали на картах номери рот колишніх поселень Бахмутського гусарського полку.

Пам'ять про перебування слов'яносербських гусарів залишилась в топонімах, які зустрічаються в назвах балок, урочищ та населених пунктів Луганської області, зокрема: балка Перичева [21, с. 417], с. Сабівка, с. Райовка, смт Штерівка, ст. Родаково та ін.

Колишні офіцери поселених гусарських полків за свою службу отримували земельні ділянки – рангові дачі. Однією з умов закріплення за офіцерами землі було створення на них поселень. Слов'яносербія була малозаселена, а бажаючих переселятись з інших містечок на територію, яка ще донедавна була частиною Дикого степу, налічувалось небагато. У другій половині XVIII ст. у Слов'яносербії була розповсюджена практика насильницького заселення поміщицьких земель. Так, на ярмарках, базарах, в корчмах та інших громадських місцях викрадали людей й примусово селили їх у новоутворених селищах. Людину могли споїти, а потім вивезти в далекі степові міста, звідки вона вже не мала змоги вибратись.

Переходи населення до господарств поміщиків Слов'яносербії бували й добровільні, оскільки останні заохочували більш привабливими умовами відпрацювання «панщини». Так, за свідченням В.І. Подова, у Слов'яносербії в перші роки ведення поміщицьких господарств панщина складала лише 1–2 дні на тиждень, у той час як в інших місцях російських губернь вона могла сягати 3–4 дні на тиждень [22, с. 220]. До слов'яносербських господарств переселенці прибували зазвичай із найближчих земель, зокрема Гетьманщини, Слобідської України, війська Запорозького та ін. Завдяки новим мешканцям за короткий проміжок часу в басейні річки Лугань з'явилися нові слободи та хутори, в яких населення займалось землеробством, вівчарством, розведенням худоби та ін. Так, наприклад, у середині XIX ст. в Слов'яносербському повіті було близько 22700 голів овець [23, с. 79].

Слов'яносербські офіцери намагались заселяти свої володарські хутори вихідцями із Речі Посполитої, Молдавії, Валахії та ін. Серед переселенців-іноземців були ті, хто добровільно погоджувався переїжджати до Слов'яносербії. Але й була відома практика заселення господарств військовополоненими. Наприклад, у 1771 р. майору Бахмутського гусарського полку Штеричу вдалося поселити у своїх мастках молдаван і волохів (3595 осіб), полонених під час російсько-турецької війни, з яких 487 чол. вступили до Бахмутського гусарського полку [24, с. 87].

Слід зазначити, що у другій половині XVIII ст. в Російській імперії серед військових іррегулярних і регулярних формувань було звичайним явищем отримувати право на «військовий полон», яким вони розпоряджались на свій розсуд. Наприклад, за повідомленням П.С. Палласа, після штурму у 1791 р. Анапської фортеці між дворянством були розподілені полонені ногайці, а саме: 4331 особа чоловічої статі та 3593 осіб жіночої статі [25, с. 147]. Навіть в Проєкті «Законів про права військ козацьких», підготовленому членами

Законодавчої Комісії у 1768–1770 рр., закріплювалось положення про право козаків на полон: «Всякій казакъ имеетъ право пленныхъ во время войны и привезенныхъ во время мира идолопоклонниковъ и махометанъ покупать и иметь надъ ними право и власть владенія на восемь летъ ... а по прошествіи оныхъ летъ таковій увольняется отъ рабства и вступаетъ въ число Россійскихъ подданныхъ...» [26, с. 237].

Серед слов'яносербських поміщиків було звичайним явищем надавати притулок втікачам-селянам, щоб їх закріпити на своїх землях та збільшити кількість володарських хуторів. З цього приводу дворянство Бахмутського повіту скаржилось уряду на «свавілля» слов'яносербських гусарів, які нібито посилались на незнання російського законодавства та існуючі заборони: «гусарскіе штабъ и оберъ-офицеры и другіе нижніе чины, подъ видомъ неразумения російскихъ правъ, по многократнымъ онымъ требованіямъ не выдають ... оныхъ держателей ни единъ еще, равно какъ за беглыхъ, никто не штрафоваль» [27, с. 74].

Навряд чи можна погодитись з думкою С.В. Кульчицького та Л.Д. Якубової згідно того, що на початку ХІХ ст. Бахмутський повіт «лишився фактично єдиним районом офіційно дозволеного заселення, отже – прихистком для всіх селян центральних українських та російських губерній, що шукали тут спасіння від закріпачення» [28, с. 60]. Бахмутський повіт не був виключенням серед адміністративних територій України, які були у складі Російської імперії, де наприкінці ХVІІІ ст. – у першій половині ХІХ ст. було обмежено вільне пересування селян. Для зміни місця перебування необхідно було отримати дозвіл у місцевих урядовців. Самовільне створення осель було заборонено навіть для вільних людей, якщо такі оселі й виникали, то його мешканці жили «поза законом» й фактично були у статусі «безправних селян».

Цікаво зазначити, що серед українського та руського населення Слов'яносербії, яке в кількості переважало вихідців із Балкан, зберігались козацькі традиції. Важливу роль у цьому відіграло те, що більшість із них були нащадками мешканців козацьких громад. Особливістю географічного положення Слов'яносербії було те, що її землі знаходились неподалік від осель ізюмських, бахмутських, запорозьких та донських козаків. Козацькі звичаї та побут чинили певний вплив на сербських переселенців. У другій чверті ХVІІІ ст. в багатьох селищах Слов'яносербії голів місцевих селянських громад іменували отаманами. Так, наприкінці 1780-х рр. в сел. Нижнє (7-а рота) місцевим отаманом був Степан Мілутінов [29, с. 154], в сел. Калинове (Калиновське) (13-та рота) – Самуїл Кушнірьов [29, с. 19], а в сел. Жовте (9-та рота) – волох за національністю Василь Дикусар [29, с. 120] та ін. Цікаво зазначити, що практика називати селищних голів отаманами була навіть у володарських оселях Бахмутського повіту. Так, наприклад, в сел. Ново-Економічне, яке належало майору М.П. Чапліну, отаманом був Акім Іванович Трегубов; у сел. Михайловка – Денис Прокофів та ін. [29, с. 85]. Селяни Слов'яносербії не забували про своє козацьке походження навіть коли були у кріпацькому стані.

Цікавий факт, що у селищах Бахмутської провінції населення організовувало свою «слобідську поліцію», про що згадується в документах 1782 р., де описується державна військова слобода Землянка: «Въ Землянкахъ молдаване, волохи ... сошлись и соединились вместе, общими силами установили слободскую полицію и сельскую Сборную Избу съ атаманомъ и писаремъ во главе ...» [29, с. 74].

14 лютого 1775 р. була утворена Азовська губернія із двох провінцій: Азовської та Бахмутської. До складу Бахмутської провінції увійшли Бахмутський повіт і Слов'яносербія [30, с. 55–56]. У Сенатському Докладі від 20 жовтня 1775 р. було уточнено кордони Азовської губернії, й до неї було включено частину земель Слобідської України, поселення Луганського пікінерного полку та ін. Із включенням у 1775 році земель Слов'яносербії до Азовської губернії остання як окрема адміністративна територія з певними елементами військової автономії перестала існувати. Після укладання 21 липня 1774 року Кючук-Кайнарджійського договору Російська імперія захопила землі Північного Приазов'я, й її кордони наближались до Криму. Значення оборонних ліній із фортецями, редантами, редутами та військовими поселеннями між Дніпром та Сіверським Дінцем втрачались. У зв'язку з цим на Півдні України було проведено реорганізацію поселених полків. Частину з них було передислоковано ближче до кордонів, як це відбулось із Луганським пікінерним полком, який після знищення російською владою Запорозької Січі було переселено протягом 1776–1779 рр. у межиріччя Самари та Вовчої на землі колишньої Самарської паланки.

30 березня 1783 року території Новоросійської та Азовської губерній увійшли до утвореного Катеринославського намісництва. Бахмутську провінцію було скасовано, а її населені пункти увійшли до новоутворених у 1784 р. Бахмутського та Донецького повітів Катеринославського намісництва. Проте деякі дослідники помилково вважають, що Бахмутський та Донецький повіти існували нібито вже при межуванні у 1752 р. земель для Слов'яносербії [31, с. 165]. Центром Донецького повіту стало селище Підгірне, яке у 1784 р. набуло статусу повітового міста й було перейменовано на Донецьк.

Більша частина земель колишньої Слов'яносербії була у складі Донецького повіту, а західно-північна її частина – у складі Бахмутського повіту. Так, Підгірне (Донецьк, Донець) (8-а рота), Черкаське (11-а рота), Жовте (9-а рота), Красне (4-а рота), Кам'янське (Кам'яний Брід) (10-а рота), Вергунське (3-а рота), Хороше (12-а рота) та Кримське (6-а рота) були у складі Донецького повіту, а Луганське (15-а та 16-а роти), Привільне (5-а рота), Серебрянкіне (1-а рота), Верхнє (3-а рота), Нижнє (7-а рота), Калинове (13-а рота) та Троїцьке (14-а рота) – у складі Бахмутського повіту [32, с. 1001–1002].

У 1796 році Павло І започаткував адміністративно-територіальне реформування імперії, наслідком якого стала ліквідація Катеринославського намісництва. Донецький повіт був скасований, а його територія

увійшла до складу Бахмутського повіту [33, с. 706–707]. 5 червня 1806 р. у складі Катеринославської губернії було утворено Слов'яносербський повіт із складу Бахмутовського повіту, кордони якого відтворювали більшу частину колишнього Донецького повіту, а повітовим містом став позаштатний Донецьк (Донець).

21 серпня 1807 р. в с. Кам'яний Брід, яке знаходилось у підпорядкуванні Луганського гірного заводу, було заплановано будівництво міста Слов'яносербськ, що мало стати центром Слов'яносербського повіту. Це було зумовлено фактом, що с. Кам'яний Брід межувало з робітничим селищем Луганського заводу (Луганське), яке на початку XIX ст. вже претендувало на статус повітового центру. Планувалось перенести адміністративні установи із позаштатного Донецька (Донець) до Слов'яносербська. У 1811 році було навіть затверджено герб міста Слов'яносербськ [34, с. 821]. На період будівництва міста Слов'яносербська, яке офіційно ставало повітовим містом, органи управління повинні були залишатися у заштатному Донецьку (Донець). Однак запланована побудова міста Слов'яносербська поряд із с. Кам'яний Брід не відбулася, оскільки територія, яка виділялася на лівому березі річки Лугань під міські квартали, періодично страждала від повеней. Тому уряд вирішив залишити органи управління Слов'яносербського повіту у позаштатному Донецьку (Донець) та перейменувати його у Слов'яносербськ і наділити правами повітового центру. В Указі від 10 грудня 1817 року було зазначено: «По местному неудобству города Савеносербска Екатеринославской Губернии, подверженнаго наводнениямъ ... перевести оный в городъ Донець той же Губернии, переименовавъ сей последній въ Славеносербськъ» [35, с. 906].

Цікаво зазначити, що у середині XIX ст. у народній пам'яті ще протягом певного часу за заводським селищем Луганське (сел. Луганського заводу) зберігалася назва Старий Слов'яносербськ [22, с. 21]. Проте 3 вересня 1882 р. Слов'яносербським повітовим містом став Луганськ, а Слов'яносербськ залишився позаштатним містом [36, с. 395].

Висновки і пропозиції. У роботі проаналізовано етапи адміністративно-територіальних перетворень у другій половині XVIII ст. в Слов'яносербії. Зазначено, що в середині XVIII ст. в басейні річки Лугань була створена військово-адміністративна територія з певними елементами автономії. На оборонній лінії від Бахмуту до Луганчика слов'яносербські гусари разом з бахмутськими козаками несли караульну та сторожову службу.

Після проведення в середині 1760-х рр. адміністративно-територіальної реформи на Півдні України урядом було створено низку поселених гусарських та пікінерних полків. Гусарські полки Слов'яносербії були реорганізовані в поселений Бахмутський гусарський полк, до якого уряд став активно залучати місцеве населення та ін. Поселені пікінерні полки були організовані з козаків, що несли службу у козацьких полках, деякі з яких припинили своє існування. Так, Луганський пікінерний полк було утворено із Бахмутського кінного козацького полку, а Єлизаветградський пікінерний полк – із Слобідського (Новослобідського) козацького полку. Для залучення козаків до «пікінерної служби» урядовці не нехували навіть залякуванням місцевого населення. Найбільше це проявилось при формуванні Донецького та Дніпровського полків. Зазначено, що утворення нових поселених полків у Степовій Україні було спричинено проведенням експансійної політики Російської імперії, яка ставила за мету захоплення нових територій у Північному Приазов'ї та Причорномор'ї.

Виявлено, що слов'яносербські офіцери при організації осель на землях, які було їм надано на правах рангових дач, використовували різноманітні методи. Звичайною практикою в другій половині XVIII ст. було заселення слов'яносербських володарських осель іноземцями, що потрапили в полон під час русько-турецької війни 1768–1774 рр. й фактично примусово були переселені. Слов'яносербських поміщиків не зупиняла навіть заборона щодо прийняття втікачів для збільшення своїх господарств.

Встановлено, що після ліквідації в Слов'яносербії військового управління, в поселеннях було запроваджено цивільні адміністрації – Зборні ізби. Звернено увагу на особливість географічного розташування Слов'яносербії, яке вплинуло на те, що формування системи місцевого управління в колишніх гусарських ротах відбувалось під впливом козацьких традицій та звичаїв. Так, виборних представників місцевої органів влади в слов'яносербських поселеннях йменували отамани, сотськими, десятниками та ін. Отаманами називали навіть вихідців із Австрійської та Османської імперій, що мешкали в Слов'яносербії.

Пам'ять про існування Слов'яносербії на теренах України довгий час зберігалась серед населення. Аж до початку XX ст. номери колишніх рот Бахмутського гусарського полку картографи позначали на картах в дужках поряд із назвами населених пунктів. Аргументовано доведено, що завдяки активному заселенню басейна Лугани вихідцями з колишньої Гетьманщини та Слобідської України в XIX ст. Слов'яносербський повіт став одним із розвинених в Катеринославській губернії.

Список використаних джерел:

1. Сенатский архив. Т. IX. Протоколы Правительствующаго сената, 1753–1756 гг. СПб. : Сенатская типография, 1901. 712 с.
2. Сенатский архив. Т. VIII. Протоколы Правительствующаго сената, 1750, 1751 и 1752 гг. СПб. : Типография правительствующаго Сената, 1897. 746 с.
3. Канцелярія Новосербського корпусу / уряд. : В. Мільчев, О. Посунько / Передмови : С. Гаврилович та ін. // Джерела з історії Південної України. Том 7. Запоріжжя, 2005. 442 с.

4. Некрилов Д. Етапи формування поселенської мережі Луганської області // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. Випуск 2 (14). С. 41–45.
5. Енциклопедія Українознавства : Словникова частина. У 10-ти т. / Гол. ред. В. Кубійович. Наукове товариство ім. Шевченка. Париж – Нью-Йорк, 1955–1984 ; 1976. Т. 8. С. 2800–3200.
6. Обь Украинской линии Славяно-Сербии; о состоящемъ за тою линією поселеніи и о подчиненіи онаго къ Новороссійской Губерніи подь единое право (11 июня 1764 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XVI (28 июня 1762–1764). СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 12180. С. 795–799.
7. О именованіи Новосербскаго селенія Новороссійскою Губернією; о поселеніи въ оной полковъ, двухъ Гусарскихъ и Пикиернаго; о плане раздачи земель къ ихъ заселенію (22 марта 1764 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XVI (28 июня 1762–1764). СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 12099. С. 657–667.
8. Примечанія къ № 12.179. О Пикиерномъ полку // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XLIII. Часть 1. Книга штатов. Отделение первое. Штаты военно-сухопутные (1711–1800). СПб.: Тип. II. 1830. С. 104–105.
9. Высочайше утвержденное учреждение и штаты поселенныхъ полковъ въ Новороссійской и Азовской Губерніяхъ Гусарскихъ и Пикиерныхъ полковъ (24 декабря 1776 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XX (28 июня 1775–1780). СПб. : Тип. II. 1830. № 14552. С. 476–479.
10. Сенатский архив. Т. XIII. Протоколы Правительствующего сената по секретной экспедиции 1764–1765 гг. Указы и повеления императрицы Екатерины II за июль – декабрь 1763 и январь 1764 г. / [под ред. прив.-доц. С.-Петербурга. ун-та М. В. Клочкова]. СПб. : Сенатская типография, 1909. 614 с.
11. О состояніи Бахмутскому уезду и Бахмутской крепости Комменданту съ гарнизономъ въ ведомстве Новороссійской губерніи (13 апреля 1765 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XVII (1765–1766). СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 12376. С. 116.
12. Пірко В. О. Оборонні споруди в межиріччі Дніпра і Сіверського Дінця (історичний нарис з уривками джерел і планами споруд за другу половину XVII – XVIII ст.) / Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ. Донецьк : Східний видавничий дім, 2007. 176 с.
13. Етнічна історія північно-східної Донеччини (XVIII – початок XX ст.) : культурологічне дослідження : [дослідження] / Татарінов С. Й. та ін. ; Центр пам'яткознавства, Навч.-наук. проф.-пед. ін-т Укр. інж.-пед. акад. Харків : УПА, 2013. 102 с.
14. Татарінов С. Щербак В. Військова організація козаків Бахмату у XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. ст. 2012. Вип. 21. Ч. 2. С. 314–316.
15. Наказъ штабъ- и оберъ-офицеровъ Самарскаго гусарскаго полка (май 1767 г.) // Сборник Императорского Русского Исторического Общества. СПб., 1867–1916. 148 т / Т. 93 : Исторические сведения о Екатерининской Законодательной Комиссии для сочинения проекта Нового Уложения : Ч. 8. СПб. : Собр. и напеч. под наблюд. В.И. Сергеевича, 1894.
16. Панкеев О.С. Джерела з історії губернського та повітового чиновництва Південної України другої половини XVIII століття : дис. ... канд. іст. Наук : 07.00.06 / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2019. 270 с.
17. Очерки истории, языка и культуры ольшанских болгар / Лобачевский В. С. и др. ; под общей ред. доктора исторических наук, профессора В. И. Мильчева. К. : Издательский дом «Скиф», 2013. 392 с.
18. Материалы для истории инженерного искусства в России / [Соч.] Ф. Ласковского, воен. инж.-ген.-майора. Ч. 1–3. Санкт-Петербург : тип. имп. акад. наук, 1858–1865. Ч. 3. Опыт исследования инженерного искусства после императора Петра I до императрицы Екатерины II. 1865. 1016 с.
19. Путешествіе академика Гильденштедта по Слободско-Украинской губерніи / пер. [с нем.] и предисл. М. Н. Салтыковой ; примеч. Д. И. Багалея. Харьков : тип. Губ. правленія, 1892. 89 с.
20. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / відп. ред. О. М. Маринич. К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1989–1993. Т. 2. 480 с.
21. Словник гідронімів України / Ред. кол. : А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко (голова) ; Укладачі : І. М. Железняк та ін. АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Українська ономастична комісія. К. : Наукова думка, 1979. 782 с.
22. Подов В. Поселение сербских гусарских полков Шевича и Прерадовича (Славяносербия, 1753–1764) // Зборник радова СА међународна научног скупа у Новом Саду, 7–9 меја 2003 / [гл. уред. мр Средоје Лалић]. С. 213–221.
23. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Выпуск третий. Славяносербский уезд / Сост. Статистическим отделением Екатеринославского Губернского Земства. Екатеринослав: Типография Я.М. Чаусского, 1886. 132 с.

24. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII ст. (1734–1775). Ч. 2 Заселення Новоросійської губернії. Мюнхен : Український Вільний Університет, 1960. 187 с.

25. Петр Симон Паллас Наблюдения, сделанные во время путешествия по южным наместничествам Русского государства в 1793–1794 годах / Пер. с нем. М. : Наука, 1999. 246 с.

26. Проектъ законовъ о правахъ войскъ казачьихъ // Сборник Императорского Русского Исторического Общества. СПб., 1867–1916. 148 т. / Т. 36 : Исторические сведения о Екатерининской законодательной комиссии для сочинения проекта Новаго Уложения. СПб. : Типография М. Меркушева, 1882.

27. Наказъ дворянъ Бахмутскаго уезда (1767, март–апрель) // Сборник Императорского Русского Исторического Общества. СПб., 1867–1916. 148 т. / Т. 93 : Исторические сведения о Екатерининской Законодательной Комиссии для сочинения проекта Новаго Уложения : Ч. 8. СПб. : Собр. и напеч. под наблюд. В.И. Сергеевича, 1894.

28. Кульчицкий С., Якубова Л. Донеччина і Луганщина у XVII–XXI ст. : історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. К. : Інститут історії України НАН України, 2015. 813 с.

29. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия : Вып. 1–2. Екатеринослав, 1880. Вып. 2 Нынешние уезды – Бахмутский, Славяносербский, Ростовский-на-Дону, Александровский и Мариупольский. Екатеринослав : тип. Я.М. Чаусского, 1880. 372 с.

30. Объ учрежденіи Азовской губерніи, съ разделеніемъ оной на две Провинціи Азовскую и Бахмутскую (14 февраля 1775 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XX (1775–1780). СПб. : Тип. II Отд-нія Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 14252. С. 55–56.

31. История Луганского края : учеб. пособие / [авт. кол. : А. С. Ефремов, В. С. Курило, И. Ю. Бровченко и др.] ; М-во образования и науки Украины, Луган. гос. пед. ун-т имени Т.Г. Шевченко, Луган. обл. гос. администрация. Луганск : Альма-матер, 2003. 432 с.

32. Установленіе сельскаго порядка въ казенныхъ Екатеринославскаго наместничества селенияхъ, Директору Домоводства подведомственныхъ (грудень 1787 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XXII (1784–1788). СПб. : Тип. II Отд-нія Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 16603. С. 974–1002.

33. О назначеніи границъ Губерніямъ: Новоросійской, Кіевской, Минской, Волынской, Подольской и Малоросійской, и о разделеніи ихъ на уезды (29 августа 1797 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XXIV (6 ноября 1796–1797). СПб. : Тип. II Отд-нія Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 18117. С. 706–710.

34. О гербахъ городовъ Екатеринославской губерніи (2 августа 1811 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XXXI (1810–1811). СПб. : Тип. II Отд-нія Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 24741. С. 821–822.

35. О переименованіи города Донца Славяносербскомъ (10 декабря 1817 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XXXIV (1817). СПб. : Тип. II Отд-нія Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 27176. С. 906.

36. О возведеніи Луганскаго завода на степень уезднаго города, подъ именемъ Луганска (3 сентября 1882 г.) // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание третіе. Том II (1882). СПб., 1886. № 1085. С. 395–396.